

**ŠPELDA, Daniel: *Proměny historiografie vědy*.
Praha : Filosofia, 2009. 346 s.
ISBN 978-80-7007-310-0**

Napriek záplave knižných novínok, reedícií a opätovného prepracovania prehľadových vydaní, často tematicky rovnakých, sa občas objaví aj publikácia, ktorá zaplní vákuum na trhoch v našom jazykovom prostredí. Myslím si, že publikácia *Proměny historiografie vědy* od českého autora Daniela Špeldu medzi také patrí.

Vlastná historiografia vedy bola opisovaná v češtine a v slovenčine v niekoľkých publikáciách zásadného významu. Medzi také možno zaradiť vydarenú monografiu Pavla Flossa *Proměny vědení* (1987), staršiu dvojdielnu monografiu J. D. Bernala *Veda v dejinách* (1960), či iné parciálne monografie, ktoré mapovali istý výsek dejín vedy alebo dejiny niektorej z disciplín. Medzi najvydarenejšie patria napr. Juškevičove *Dějiny matematiky ve středověku* (1978), Smikove *Dejiny přírodných věd so zameraním na chémiu* (1988), alebo dvojdielna publikácia *Historické pramene súčasnej fyziky* (1, 1990; 2, 1997) od Juraja Šebestu, Rudolfa Zajaca a Jána Pišúta. Okrem uvedených vznikli aj iné, viac alebo menej úspešné diela. Základná prehľadová publikácia, ktorá by mapovala vlastnú tvorbu dejín vedy, a pritom by nebola filozofiou dejín vedy, ani prácou manifestujúcou názory autora na metodológiu vedy, však v našom geografickom priestore úplne absentovala.

Cieľ knihy Daniela Špeldu je jasný: predstaviť vývoj názorov na dejinný pohyb najdôležitejších faktorov v histórii vedy. Autorov záujem siaha až do 17. a 18. storočia, keď sa začínajú prvé snahy opísať dejiny vedy, hoci len v parciálnom zmysle. Počiatkové snahy nepokladá za také, ktoré by niesli osobitnú pečať konkrétnej filozofie alebo ideológie, azda s výnimkou doznievania renesančnej myšlienky o objavovaní *prisca sapientia*, domnelej pôvodnej znouobjavenej pravdy. Ako uvádza, napríklad Newton pokladal Mojžiša za znalca gravitačného zákona.

Vplyv osvietenstva znamenal ďalší rozvoj vedy a aj rozvoj písania publikácií o jej dejinách. Okrem prostej deskripcie prác uvádza Špelda faktory, ktoré zafarbovali hodnotenie vývoja vedy. Osvietenci argumentovali apologeticky v prospech rozvoja vedy ako počínania nie bezbožného a amorálneho, ale užitočného. Správne si všíma osvietenskú historiografiu ako takú, ktorá bola priam posadnutá ideou zbavovania sa scholastiky, nevidiac v nej takmer nič pozitívne. Osvietenci videli Newtonov úspech v kontexte „vzdelanej“ Európy a času zatlačenia tzv. scholastických nerozumností. Okrem vnímania scholastiky ako doby temna došli osvietenci v historiografii k významnému názoru, že veda nie je objavovanie dokonalého poznania, ale jeho stále zdokonaľovanie. Idea pokroku a jej aplikácia do dejín vedy je typickou dôležitou črtou zmeny písania. Osvietenský historik vedy sa mal sústrediť na pokrokových vedcov, nie na

mysliteľov predstavujúcich bočné, alebo dokonca mylné línie a názory. Úlohou historika vedy tej doby bolo sledovať cestu vedúcu k pokroku a osláviť tých, ktorí ju pripravili. Pre tých, ktorí na tom neparticipovali, bolo v ich dielach len málo miesta.

Pozitivismus nezaprie v sebe, že jedným z jeho zdrojov je osvietenstvo. V plnej miere to platí i pre pozitivistickú historiografiu. Autor vníma pozitivistické písanie dejín vedy podobne „zafarbené“, avšak v mierne inej farbe, ako to bolo v predošlom období. Comte, mimochodom Saint-Simonov tajomník a žiak, hoci nie úplný epigón, priamo ovplyvnil mnohé generácie, presahujúc vlastnú smrť minimálne o osemdesiat rokov. Ako typický pozitivistický historik vedy je predstavený George Sarton. Na jednej strane je pre jeho dielo typická výborná prepracovanosť do detailov, spojená s presnosťou. Druhou stránkou veci je typické ideové zafarbenie dejín vedy, ktorá pracuje v kategóriách kumulativizmu a štádií vývoja. V súlade s tým možno konštatovať, že pozitivistická historiografia je ovplyvnená pozitivistickou filozofiou dejín, kde rozhodujúcu úlohu inhibítora hrá práve veda, vedecké idey. Takisto je zameraná antischolasticky a v nemalej miere aj antinábožensky. Autor uvádza i výnimky, ktoré sa viac či menej zo schematického zamerania pozitivistickej historiografie vymykajú.

Kniha ďalej pokračuje stručnou kapitolou o vývoji dejín vedy po druhej svetovej vojne. Zachytáva doznievanie vplyvu pozitivismu, ako i jeho odmietanie pod vplyvom novokantovstva, myšlienok L. Levy-Bruhla, či francúzskej historiografickej školy. Ďalej sa venuje dielu Alexandra Koyrého, zachytáva mnohé charakteristické črty jeho ponímania historiografie vedy. Jeho prístup charakterizuje ako uznanie relevantnosti starších historických predstáv a zbavenie sa pohľadu, že sú nutne mylnou, zdeformovanou predstavou. Pozoruhodné na tomto prístupe je upúšťanie od absolutizácie kumulatívneho vývoja dejín vedy a pripúšťanie diskontinuity v jej vývoji. Rozhodujúcim faktorom dejín vedy je v tomto ponímaní vývoj teórií, uvažovania, pričom pozitívnu úlohu hrajú i také disciplíny ako metafyzika a náboženstvo. Historici vedy vychádzajúci z Koyrého naďalej participujú na ideí pokroku v zmysle narastania vedeckých poznatkov. Niektoré udalosti mohli byť pritom pokladané za kľúčové. Z tzv. Koyrého paradigmy vychádzajú i niektoré filozofujúce snahy objasniť podstatu modernej vedy. Autor uvádza i skutočnosť, že pre historiografiu uvedenej proveniencie je typická menšia prepracovanosť z hľadiska detailnej práce s prameňmi.

Profesionalizáciu odboru charakterizuje využitie diachrónneho prístupu v historiografii. Zatiaľ čo anachrónny prístup je príznačný skôr pre tradičný prístup, diachrónny prístup je príznačný pre profesionálnych historikov vedy, čoraz menej spojených s vedcami samotnými. Pre modernú historiografiu vedy je typické upúšťanie od whigizmu, t. j. od kumulativistického výkladu dejín vedy, ktorý pokladá minulosť vedy za prípravu jej súčasného stavu. V kritickom pohľade na whigizmus hrá dôležitú úlohu odstup od tzv. anachronickej terminológie a pohľadu na metódy disciplín vedenia, normy skúmania atď. Je to napríklad nepatričný postup použitia súčasných demarkačných kritérií, ktorý stotožňuje alchýmiu s jedným zo štádií dejín chémie.

Kritický postup nazvaný antiwhigizmus je charakterizovaný viacerými črtami, ako je napr. využívanie kategoriálneho aparátu dostupného časopriestoru, v ktorom sa opisovaný výsek vedy nachádzal, striktné oddeľovanie súčasných a historických poznatkov, zákaz skresľovania pôvodného vývoja neskoršími predstavami. Novší vývoj však ukázal ďalšiu tendenciu vyhnúť sa Scylle whigizmu, ale aj Charybde extrémneho antiwhigizmu.

Autor sa vyrovnáva i s diachrónnym prístupom z hľadiska metodológie vedy, ktorý reprezentuje najmä T. S. Kuhn. Opisuje i vstupy iných filozofov do tematiky etablovania teórií, napr. Quina, ktorý využíva koherenčný prístup. Široký záber autora zasahuje do značnej miery do spojenia histórie vedy a filozofie vedy, čo dokumentuje i hodnotenie odmietnutia esencialistického názoru v dejinách vedy. Uvedené sú i kritické tendencie, pokladajúce takýto postup za vlastný útok na podstatu racionality. Monografia opisuje i premeny východísk v období posledných štyridsiatich rokov v dejinách vedy. Berie do úvahy opustenie opisovania ideálneho modelu vedy, zbavenie sa dôrazu len na tzv. kľúčové momenty a významné osobnosti, sústredenie sa na pramene bez vylúčenia „nepodstatného“ materiálu, snahy o oslobodenie sa od akejkoľvek ideológie. Polemika o možnosti nestranného opisu dejín vedy vedie vari k úsudku o nutnom predporozumení historika vedy. Záver kapitoly patrí opisu žánrov diachrónneho prístupu, biografiam vedcov, encyklopédiám, prípadovým štúdiám. Autor sa usiluje vyrovnat' s problémom fragmentarizácie prípadových štúdií, ako aj s opisom vplyvu kontextu na vývoj dejín vedy.

Záverečná kapitola je venovaná vnímaniu vonkajších vplyvov v postupe dejín vedy. Zatiaľ čo internalizmus hovorí o abstraktnej, čistej vede, externalizmus pokladá vonkajšie vplyvy za významné. V uvedenom kontexte sa venuje vzťahu vedy a náboženstva v dejinách, pričom prichádza k stanovisku, že zložitosť tohto vzťahu nemôže byť schematicky subsumovaná pod konfliktné, harmonické alebo separacionistické ponímanie. Kritický prístup dejín vedy by jednoducho mal verne zobrazit' vyvíjajúce sa nuansy v konkrétnych historických podobách. Ďalšie strany monografie sú viac či menej venované sociálnemu kontextu v dejinách vedy. Opisovanie historických počiatkov externalizmu sa prelína do hľadania metodologického impaktu dejín vedy. Po uvedení Lakatsovhovho vymedzenia vplyvu externalít na vývoj vedy pokračuje publikácia opisom sociálnej histórie vedy. Postup vo vývine chápania vplyvov na vývoj vedy vníma autor aj ako postupné stieranie dištinkcií medzi externými a internými faktormi. Posledné subkapitoly sú už venované sociológii vedy. Opis Bloorovho „silného programu“ v sociológii vedy stavia autor oproti „slabému“ programu, ktorý v podstate obsah vedeckého poznania sociologicky nevysvetľuje. Vo vlastnom vývoji sociológie vedeckého poznania vníma ako dôležitú Habermasom inšpirovanú teóriu záujmov. Jej podstata spočíva v dôslednom výpočte sociálneho záujmu v technických detailoch vývoja vedy. Výsledok vplyvu empirického programu relativizmu na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia vidí autor ako spájanie symetrického a naturalistického prístupu, posilňovanie sociokultúrneho kontextu so stálou prítomnosťou antiwhi-

govského elementu, ústiace do definitívneho zotretia hraníc medzi internalistickým a externalistickým prístupom.

Posledná subkapitola opisuje prístup sociológov vedy k laboratóriu a vedeckej činnosti v ňom, ako aj transformáciu parciálneho výsledku na etablovaný vedecký záver.

Monografia Daniela Špeldu prináša nové, v našom jazykovom okruhu málo etablované hľadiská vývoja dejín vedy. Predovšetkým sa usiluje mapovať biele miesta, málo opísané našimi teoretikmi. Jeho syntéza je dobre vykonanou pionierskou prácou, v podstate prvolezeckou iniciatívou českého teoreti-ka. Jestvuje dôvodný predpoklad pre jej kladné prijatie intelektuálnou obcou.

Marián Ambrozy, PhD.

Prešovská univerzita

Filozofická fakulta

Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov

e-mail: ambrozy.marian@gmail.com